

Napút-füzetek

4.

Asszony a fronton

MonodrÁma két szemÉlyre

Polcz Alaine emlékiratait színpadra alkalmazta Baranyai László

Olvastam, hogy Jean Gabin soha nem nézte meg a saját filmjeit – egyszerűen nem érdekelték már. Leforgatta őket, kínlódott velük eleget... annyi.

Az Aranycsapat egyik tagja (ezt is olvastam, csak a nevet elfelejtettem... talán maga Pus-kás?!), már nem emlékezett rá, mennyi is volt pontosan a londoni hat-három. Győztünk, az a lényeg. Őt sem érdekelte. Ott volt, küzdött, ha kellett, csúszott-mászott, meghalt a pályán, de elmúlt már, régen volt... over.

Nahát, így vagyok én is az *Asszony a fronton*-nál. Amikor beugrott, hogy át lehet írni színpadra, hogy át kéne írni színpadra, majd' szétvetetett az izgalom, és később aztán, amikor csináltam, heteken át az írás lázában éltem. Én voltam Polcz Alaine, én voltam egyszerre fiatalkorában és időskorában, többszörös skizofrénként vitatkoztam és veszekedtem önmagammal, önmagunkkal, nem lehetett hozzám szólni, köznapi problémákkal zaklatni, férfi létemre átmentem

nőbe (jó hogy nem kezdtem el menstruálni...) elmúlt. Lecsengett. Kiégett, kiégettem magamból, nem maradt semmi kiíratlan, feldolgozatlan. (Ami azt jelenti, hogy – már persze a magam tehetségének korlátain belül – száz százalékos a darab.)

A mű kész, ettől kezdve nem az enyém, tessék, itt van, mindenki azt tesz vele, amit akar. (Takács Kati, aki a színrevitelt szorgalmazta, nagyon jól tett, meg a rendező, Vidnyánszky Attila is.)

Baranyai László

„Még a monológhoz is legalább két én szükségeltetik.”

Mészöly Miklós: Párbeszédkíséret

Szereplők:

Idős Nő

Fiatal Nő

az asszony 60-65 évesen

az asszony 19-20 évesen

Az Idős Nő mondatai fett (vastagított), míg a Fiatal Nőé normál betűtípussal szerepelnek a szövegben. E megkülönböztetés csupán a könnyebb tájékozódást, olvasást hivatott elősegíteni, nem fölé- és alárendeltségi viszonyt jelez. A megjegyzések és utasítások kurziváltak.

A játék során a Fiatal Nő több alkalommal is ruhát cserél. E cserék a játék lényeges részét alkotják – ennek ellenére mintegy mellékesen, a szövegtől függetlenül, magától értetődő természetességgel történjenek.

Sok esetben az egyik figura már a másik beszéde alatt elkezdi mondani a saját szövegét. A bekapcsolódási pontokat (») jelöli. Ez a jel a bekapcsolódó szöveg elején is megismétlődik. Abban az esetben, ha mindketten ugyanazt a szöveget mondják, nem feltétlenül szükséges, hogy a két interpretálás tökéletes szinkronban legyen.

A történet egy ember fájdalmas odüsszeiája. Amiként e műben, Az Asszony...-ban is az események, az emberi viselkedések és jellemek figyelemre méltóak; a megtett út s az ennek megtételéhez szükséges idő tagolása másodlagos fontosságú. Mégis, hogy az egyes történéseket konkretizálni lehessen, jelezni kell a hely- és helyzetváltozásokat. Ezek a darabban – a szereplők közlései révén – meg is történnek. Mivel azonban – mint előbb szó volt már róla – kevésbé érdekesek, mint a drámai események, a néző átfuthat rajtuk, s így elveszítheti a történet fonalát. Hogy ez ne történhessen meg, ajánlatos eme változás-pontokat egyéb módon: szünettel, váratlan elhallgatással, helyzet-, beszédmód- vagy hangsúlyváltoztatással is nyomtatékosítani.

A nézőket a színpadon három bútordarab fogadja: egy kényelmes karos-zék, egy különféle ruhadarabokkal teleaggatott, legalább hatágú, forgó fejű állófogas és egy – az előbbi kettő stílusában készült – kétszemélyes, ugyancsak kar- és háttámlás padláda. Az, hogy ez utóbbi nemcsak ülő-, hanem tárolóalkalmatosság is, lehetőség szerint csak akkor tűnjön fel, mikor a játék végén az Idős Nő felnyitja.

A játék megkezdése után is csak e három bútordarab látszik egy darabig a színen.

Bejön az Idős Nő.

Ruházata sem konzervatívnak, sem pedig divatosnak nem mondható; kortalan, praktikus és kényelmes, egy nála akár 20-30 évvel fiatalabb nő öltözeke is lehetne.

Megáll a karosszék mellett, nem tudja eldönteni, mivel kezdje mondanóját. Kezdeti zavara nem a nézők jelenlétének, hanem az emlékek pontos felidézésére és megfogalmazására való törekvésnek tudható be.

Csak a Jóisten a megmondhatója, hogyan alakul az életem, ha megértő férjjel, gyerekeket szülve és nevelve... persze akkor a háborút, azt is ki lehetett volna hagyni... de még mennyire!

Elhallgat, vár, töpreng, úgy dönt, másként, mással kezdi. Kényelmesebb pozíciót keres, még mindig állva. Az előbbinél határozottabban:

Tizennégy éves koromban ismertem meg, az első szerelmem volt, és az első, aki megcsókolt. Arra kért, tanuljak meg gépelni, hogy a kéziratait le tudjam tisztázni. Közgazdaságin végzett, írónak készült. Négy év frontszolgálat... én közben leérettségiztem...

Megint megtorpan, vár, újra kezdi.

1944. március 27-én, a háború negyedik évében esküdtünk Jánossal Kolozsvárott, a Farkas utcai templomban.

Újabb helyezkedés.

Nagyon sok ember... az autóban a násznagy, akit János választott, vadul udvarolt, nem is értettem egészen, és azt a tanácsot adta: első éjjel nem szabad semmit sem csinálni, olyan fáradtak lesztek, gyerekek, ne rontsátok el.

A püspök kegyetlenül hosszan beszélt, János nottan kitette az egyik lábát, nagyon szégyelltem. Vártam, hogy egy mozdulata vagy egy szava lesz felém, de nem, más-hova nézett. Ettől valahogy belül elfáradtam, nem is emlékszem, hogy hazafelé szoltunk egymáshoz vagy sem, igaz, zsibbadtak is voltunk, alig tudtunk az autóiig elvergődni.

Aztán a vacsora: az asztalfőn a vőlegény-menyasszony. Utálok te-le gyomorral asztalnál ülni... dögunalom. Na, végre felállhattam, átmentem a macskaasztalhoz a fiatalok közé. Szerintem ők is velem együtt szenvedtek...

Megpróbál visszaemlékezni.

Vagy jól érezték magukat?

Közben hátulról csendben, észrevétlenül előjön a Fiala Nő. Megáll a pad mellett. Fehér menyasszonyi ruha van rajta, fátyol, koszorú. Halkan kezdi a beszédet.

Nagyon sok ember... Hogy fér el a kezemben a slepp, a fátyol, a koszorú és a vőlegényem karja?

Ha nem fogom fel a ruhám és a fátylam, nem tudok lépni, mert ráta-pad a kókuszszőnyegre...

Azzal ugratnak, hogy latinul kell a szöveget mondani, és ott lesz a latintanárnőm is. Ott is van; mikor gratulál, megölel és a fülembe súgja: „Most már tegezzük egymást.”

Elbizonytalanodva elhallgat.

Az Idős Nő a másik hangjára ab-bahagyja a beszédet, de nem fordul meg, figyelmesen hallgatja a másikat. Arckifejezése derűs. A Fiala Nő szövegének befejezése után is vár még egy darabig, majd lassan odafordul hozzá. Szemügyre veszi,

hozzálép. Óvatosan kinyújtja a kezét, érintést, simogatást imitál. (Bár vannak erre irányuló – de félszegen elhaló – kezdeményezéseik, a szereplők nem érintik meg egymást!) A koszorún akad meg a tekintete.

Álmélkodva:

Ez végig rajtam volt?

Végig.

Közben a *Fiatal Nő* készségesen leemeli fátylát és koszorúját – nem egyszerű művelet! –, az *Idős Nő* felé nyújtja. Az meg szemléli őket, de nem nyúl értük.

Köszönöm...

A *Fiatal Nő* a fogásra akasztja a fátylat meg a koszorút.

Szemben állnak egymással, a *Fiatal Nő* zavart és kissé tartózkodó, csodálkozás van az arcán: „Ilyen leszek...?”, az *Idős Nő* enyhén mosolyog, örül az önmaga fiatal énjével való találkozásnak. Mintha egy régi, kedves fénykép kerülne a szeme elé. Mintha mulattatná a helyzet.

A *Fiatal Nő* lassan oldódik, jólesik neki, hogy elmondhatja, elpanaszolhatja sérelmeit.

Ma már nem viselnek ilyen menyasszonyi ruhát. Pedig milyen szép.

Szép...?!

Jánosnak nem tetszik.

Jólesett volna, ha észreveszi, ha megdicsér.

A *Fiatal Nő* közben körbeforgatja a fogas akasztós részét, nézegeti, emelgeti az elé kerülő ruhákat.

Mindenért szid, haragszik, a ruháért, a hajáért... azt mondja, olyan vagyok, mint egy bohóc... Azt

szeretné, ha festeném magam. Gúnyol, nevet, hogy úgy táncolok, mint egy elefánt. De (») mivel szeretem és fontos a véleménye...

(») Mivel szerettem és fontos volt a véleménye, hamar megintáztam az önbizalmamat. Ezt még valahogy elviseltem, de a szeretlensége és a ridegsége kibíratatlan volt. Szürkészöld szeme elsötétedett, nagyon erős volt a szakála, kékesen sötét az arca, frissen borotválva is.

Különben marhaság lett volna festenem magam, az arcomon rózsák, a szám piros, a hajam magától hullámos, fodrást nemigen ismertem.

Tűnődnek, hallgatnak.

Az egyetemre nagyon szerettem volna beiratkozni, orvos akartam lenni, de nem engedte azt sem. (») Elfogadtam, mert nagyon szerettem.

(») Beleegyezek, persze...

Ha tudtam volna...!

Nagyot sóhajt; nem akar erre emlíkezni, más témát keres.

Az esküvői vacsora... Mikor a többiek porcelánból esznek, nekünk ezüsttel terítenek, mikor ők ezüsből esznek, nekünk arannyal terítenek.

Közbevág: Aranyozottal!

Igen, aranyozottal... minden tálat először nekem hoznak, tegyek az „uram” tányérjára, aztán a magaméba. Erzsi kipirulva odasúgja...

Erzsi a székely cselédünk, aki vel egyszerre jegyeskedtünk és együtt vártuk a leveleket, az ő párja elesett.

...kipirulva odasúgja, mikor csak magamnak szedek: „Kevesebbet tessék venni! A nagyságos asszony is azt mondja, ne tessék már annyit enni!”

Nevet.

Csak a vacsora végén értem meg, hogy a menyasszonynak nem illik sokat enni.

Nagy kár, hogy sosem kérdeztem meg tőlük, miért.

A következőkben fokozatosan változik a két nő viszonya. Az Idős Nőn enyhe ingerültség lesz úrrá, melyet a Fiatal naivsága, élehetlensége vált ki, néha nehezen állja meg, hogy ne legyen kiokító. A Fiatal nem érti a váltás okát, s inkább értetlenül, mint sértetten éli meg.

Az esküvői ebéd végén... utálok tele gyomorral az asztalnál ülni, végre felállunk. Megköszön engemet anyámnak, anyám rábíz...

A vacsorát köszönte meg!

A vacsorát csak?

Vagy az egész esküvőt.

Anyám rábíz, kéri, hogy vigyázzon rám, azzal elmegyünk.

Csak évek múlva tudtam meg, hogy utána anyám elkezdett sírni, nem tudta abbahagyni, rosszul lett, és már nem ment többet vissza a vendégekhez.

Az új lakásunk a családi házunkkal szemben áll, csak átme gyünk a keskeny utcán...

Átmentünk a keskeny utcán, az ölében vitt át...

Csak szeretném, ha az ölében vinne át.

Igen?

Levetkőztetett...

Magam vetkőzöm.

Semmit sem tudok felidézni, egyszerűen nincsen emlékem az első éjszakáról. Ha hihetünk Freudnak, volt rá okom, hogy elfelejtettem.

Akkor tanulom meg, hogy az embernek szét kell vetni a lábát.

Nem „kell”, csak szokás, de akkor azt hittem, hogy amit az éjjel megtanultam, az úgy van és nem is lehet másként.

Fáj.

Itt az Idős Nő leülhet, később a Fiatal is.

A játék során mindketten változtathatják pozícióikat, egyikük ülhet, míg a másik áll, egyidejűleg mindketten állhatnak vagy ülhetnek – az Idős Nőnek a szék, a Fiatalnak a pad a bázisa. E mozgások, mivel ezeket nemcsak a szövegből kiolvasható lelkiállapotok és feszültségek határozzák meg, hanem a játékosok karaktere, maga a játék stílusa is – nincsenek külön jelölve.

Ma már semmi gátlás nincs bennem, elmondhatnám orvosi vagy pszichológia szaknyelven, esetleg frivolan, hogy mi történt, de hát nincs erről mondanivalóm.

Fájt. Még utána is, napokig fájt.

A Fiatal Nő közben lassan megszabadul menyasszonyi ruhájától. A fogasról levesz egy vállfát, gondosan ráakasztja, s így a fogásra helyezi. Csak addig marad alsóneműben, míg egy lábközépig érő, virágmintás, könnyű egybeszabott ruhába nem öltözik. Egy, a ruhához illő széles karimájú kalapot is felvesz. Az átöltözést – akárcsak később a többi

– ráérősen, szinte oda sem figyelve hajtja végre, közben mindvégig társalog.

A közeledését mindig fogadom. Ha nem érzek semmit, az jó, nyugodt maradok. De ha igen...! Félek magam egészen átadni az ölelésnek, mert aztán ott maradok pattanásig feszült idegekkel, lüktetnek a fejemben az erek, nem akar alábbhagyni a szívdobogásom, ő pedig elfordul a falnak és alszik. Nem merem zavarni a mozgással, mert haragszik érte...

Az Idős Nő közbevág:

Izomfeszültséget kell létrehozni az egész testben! Úgy mozdulatlanul lehet maradni. Feszíteni kell, aztán amikor már nem lehet tovább tartani, ellazítani. Megint feszítés, megint lazítás. Észre sem veszed, lenyugszol.

Eltűnődik.

Nem emlékszem, hogy szellemi vagy más témákról beszélgettünk volna. Nem szerette, ha az érzelmeimről beszéltem.

Nem szereti, ha magamról beszélek. Hallgatag és zord. Valami furcsa hidegség és élettelenység... Miért nem lehet vele megbeszélni semmit?

A maga szempontjából talán igaza volt. Három és fél év frontszolgálat után?! Tudta, hogy jönnek az oroszok, feltartóztathatatlanul, el fogjuk veszíteni a háborút, és a szovjet paradicsomról is tudott egyet-mást.

„Maga csak ne politizáljon, nem ért hozzá.” „Jobban teszi, ha hallgat, amikor butaságokat akar mondani.”

Írni akar – hát akkor miért nem ír? Vagy ha ír is, miért csak ritkán és

keveset? Soha semmit nem fejez be. És iszik. De sohasem látom berúgva.

Hiába könyörgök, vállat von és iszik tovább.

Hát, ha te, akkor én is... – ha inni kezd, én mindig a kétszeresét iszom.

Gúnyosan: Okos!

Bemegyünk a városba, szó nélkül befordul egy vendéglőbe. Nem is kérlelem már, hogy ne igyon, abból csak feszültség támad. Megrendeli a deci töményt magának, nekem sört. Felállok, hogy ki kell mennem, szó nélkül magához veszi a táskámat, ne legyen nálam pénz... de erre füttyölök. Kimegyek a söntésbe és négy deci konyakot kérek. (») „Négy deci...?! De hogyan?” „Pohárban”, mondom én kedvesen. Lassú, egyenletes kortyokkal iszom ki...

(») „Négy deci...?! De hogyan?” „Pohárban”, mondtam kedvesen. Ahogy bámultak! Lassú, egyenletes kortyokkal ittam ki. A konyak szagától még most is végigfut a gerincemen a hideg. „Az uram kifizeti az asztalnál”, mondtam könnyedén és visszamentem. Nem tudom, hogy másnak mennyi négy deci konyak vacsora előtt, nekem nagyon sok volt. Szó nélkül tartottam magam, míg el nem vágódтам.

Orvos, injekciók, izgalmak...

Fekszem hideg verítékben, ölel és csókol... megváltozik...

És?! Meddig?

Egy orvos barátja ráadásul közölte velem, hogy szervi májbaja van, ha nem hagyja abba az ivást, tíz év alatt elviszi... abbahagyta?

Bár kezdeti, egymás iránt érzett bizalmuk megkopott ekkorra – a Fital Nő sem olyan nyitott már, mint

korábban – a következő téma, a zsidók üldöztetésének megtárgyalása során viszonyukból eltűnik a feszültség, igyekeznek korrekten segíteni egymásnak az események pontos felidézésében.

Amikor esküdtünk, a zsidóknak már viselniük kellett a sárga csillagot. Horváth Böske barátnóm (») nem jött el, azt mondta, nem jön református templomba, én marha

(») nincs ott, nem jön református templomba, én marha...

folytatja saját szövegét: **meg szemrehányást tettem neki, hogy én pedig önként elmentem vele a zsinagógába. Margitka, akibe a bátyám, Egon szerelmes, sem mert eljönni... Egy osztálytársam, amikor megtudta, hogy csillagot kell viselnie, sírógörcsöt kapott és nem jött ki a házból. Úgy hozta el egy barátunk taxin, kiskabátban, azzal, hogy szétveri azt, aki igazoltatni meri őket.**

Ez mind hozzátartozott a házasságom első napjaihoz.

Mikor a gettót később találat érte, Egon ment be a halottakért, hogy Margitkával találkozhasson és csomagot lophasson be.

Ezt ezerkilencszáznolcvannyolcban, Kiriat Tivonban a már Mirjam nevet viselő Margitka így mesélte el: Egon szedte össze a halottakat, én szaladtam mellette, a válláig sem értem, olyan kicsi voltam, és azt kérdeztem: „miért? miért? miért?” Egy szót sem szólt, nem nézett rám. Egyfolytában csorogtak a könnyei.

Erdélyt hadszíntérnek nyilvánították, de Kolozsvárott azért vidáman pezsgett az élet. A szín-

házak, mozik tömve, a vendéglőkben nem lehetett üres asztalt találni...

A New York teraszán ülünk, szóba kerül, hogy Tamási válik a feleségtől, ott van Páger is. „Hát persze, hiszen zsidó!” „Amikor elvette, akkor is zsidó volt” – mondom én.

Tamási a válással megvárta a háború végét, Magdót és családját kimentette még.

A német megszállás...

Megyek haza, át a sétatéren.

Egyszer csak... a gesztenyék alatt sötét árnyak, német tankok, lövésre készen. Mellettük mozdulatlanul, némán a katonák, csak égő cigarettájuk parázslík vörösen. Mintha a lélegzetüket is hallanám...

Mintha a lélegzetüket is hallottam volna...

Egy nő egyedül a sötétben, a katonák némán, mozdulatlanul néztek. Az egész hosszú úton egyetlen pisszenés, mozdulat nem hallatszott.

Akkor kezdtem félni a német katonáktól. Érdekes, tőlük jobban félttem, mint később az oroszoktól.

Elvitték a ház összes lakóját; az egész házból egyedül mi voltunk keresztények. (») Hajtották őket le a lépcsőházban. Kisgyermek is volt...

(») Hajtják őket le a lépcsőházban. Egy gyerek üvölt, eltörik a tejesüveg, csurog a tej a lépcsőn, kiszaladok, hogy segítek. Egy csendőr ordít, hogy mit akarok ezektől, belök az előszobaajtón. Állok a falnál, kintről egy öregasszony hörgő lélegzete. A fia könyörög: „Nem bír gyorsabban, szél

érte szegényt...” „Majd puskatussal megkönnyítjük a járását!”

János megfogta a csuklómat, belökött a belső szobába, rám zárta az ajtót. Ez volt a legirgalmasabb cselekedete a házasságunk hét éve alatt.

Nagyon rendes volt. Nem velem, hanem mindenkivel. Egyetlen szó nélkül segített, nem félt és nem várt semmi hálát.

Vonaton utazunk, a másik vágányon bedrótozott ablakú marhavagonok...

Hol is volt ez?

Olyan mindegy...

Állt a vonatunk, mellettünk bedrótozott ablakú marhavagonok dekkoltak. Erdélyből vitték ki a zsidókat. Ennivalóért könyörögtek.

Amit hirtelenében találok, benyújtom nekik. Ordítózás támad, csendőrök és katonák: ki merészelte? Felszállnak hozzánk keresni a tettest. János tisztí becsületszavára hivatkozva tiltakozik, kikéri magának, hogy engem gyanúsítsanak. „Lekapcsoltatjuk a vagonot, nem engedjük ki a vonatot, míg nincs meg a tettes.” Légiriadó, ki kell engedni a vonatot. Megismer egy kolozsvári lány. Odaszorítja az arcát a szögesdróthoz, úgy kiáltja felém: „A vizionlátásra!” – „A túlvilágon” – ordítja egy csendőr.

Más téma – ismét János – kerül napirendre; felerősödik a két én közti feszültség.

A város csupa feszültség volt, de éltünk. Ott volt Apám, Anyám, a testvéreim, barátaim... a szeretet és a bizalom úgy vett körül, mint a meleg anyaöl. Csak János

nem szeretett. Ezt nem tudtam megszokni.

Egyszer egy kis pattanás...

Provokálóan a Fiala Nőre néz, várja, hogy az folytassa. A másik röstelli magát.

Akkor kellett volna elválnom. Akkor rögtön.

Egy kis pattanás...

Igen, a szeméremajkamon egy kis pattanás keletkezett.

Napok teltek el, míg végre, nagy restelkedve szólni mertem Jánosnak.

Elkomorodik és azonnal orvoshoz küld.

Felfeküdni egy vizsgálóasztalra kitárt combokkal, hagyni, hogy beléd nyúljanak és nézzenek...

Megszokja az ember...

folytatja saját szövegét: ...kínos kérdéseket tegyenek fel, és a végén azt mondják, nemi bajod van, gonorrhoea...

„Ez nem a betegség klasszikus formája, ezt nem maga, hanem az ura szerezte! Benaplóztam, bármikor rendelkezésére állok, ha válni akar, a bíróság minden esetben elfogadja.”

Oly ostoba voltam, azt kérdeztem: De hátha én szereztem?

Ja, ha egyszerre több férfival él együtt, akkor ez valóban nem valóok; jól mulatott a bamba képepen. A vécén nem lehet elkapni? Mire ő: hogyne, csak kényelmetlen.

Nem értettem meg, még ezt a viccet sem értettem meg! Megsajnálhatott, mert hosszasan beszélt hozzám. Nézze, kedves, kicsi fiatalasszony, maga még a koránál is fiatalabb és tájékozatlanabb. Egy

felelőtlen gazember kezébe került – ma is pontosan emlékszem a szavaira –, fogadja meg a tanácsomat, vegye ezt az igazolást és adja be a válókeresetét, ha nem, még nagyon rá fog fizetni erre a házasságra. Meg kellett volna fogadnom a tanácsát.

Meg kellett volna halni.

Bár tudja a választ, megkérdi: Jánosnak? A Fialat Nő nem felel.

De ostoba tud lenni az ember! Nem rá haragudtam, hanem az orvosra, aki segíteni akart – a kiszolgáltatottságunk miatt.

Fizetek és megyek. És végre megértem a végé-célzást. Egyedül vagyok, de belepirulok.

„Nem haragszom semmiért, de az Istenre kérek, mondd meg az igazat, mástól hoztad?”

Csak be kell csuknom a szemem, hogy magam előtt lássam a pillantását, a szemét.

Szép, zöldesszürke a szeme, magas a homloka, nagyon őszintén néz, és valahogy belülről, erővel...

Hát persze! Ha az ember hazudik, akkor iszonyatos szorultságában összeszedi minden erejét, és nagyon őszintén és megrendülve tud nézni.

„Milyen csacsi vagy, hát persze hogy nem hoztam senkitől.”

Egy asszony aztán – ez már a háború után volt – elmondta, hogy a legjobban teszem, ha nem számítok rá. János találkozott, randevűzött vele még a nászutunk alatt. Nekem azt mondta, hogy egy barátját látogatja meg a kórházban, de hozzá ment, neki vitt virágot.

Egy éjjeli mulatóban is látták: egy kurvával ült ott. Valószínűleg akkor szerezte a gonorrhoeát.

„Magad panasztad, hogy elvesztetted az egyensúlyt a kolozsi fürdőben és lehuppantál a vécére, és mosakodni kellett utána; akkor kaphattad...”

Később próbáltam mentegetni magamban, hogy a saját szempontjából indokolt volt a hazugsága, de hiába: árulásnak, igazi és kitörölhetetlen árulásnak éreztem. A pillantását. Csalást, gonrombaságot, elhagyást, mindent meg tudok bocsátani, de amikor mindent kínálva csak őszinteséget kérek... – valami elmebajhoz hasonló ez, tudom – a hazugságot képtelen vagyok megbocsátani.

Tárgyszerűbb, kevesebb feszültséget hordozó – ámde nem izgalommentesebb – téma taglalása következik; ismét egymás segítségére vannak ennek felidézésében.

Veres Lajos, az erdélyi hadtestparancsnok elrendeli Kolozsvár kiürítését. Esterházyék írnak a családnak, hogy az oroszok elől küldjenek engem Csákvárra. Az anyósom kulcsárnőként szolgál náluk. A kastély a Svájci Vöröskereszt védelme alatt áll. „A Dunántúlon nem lesz háború, angol megszállás s a többi.” Teljes biztonságban leszek.

Rezignáltan: „A Dunántúlon nem lesz háború...!?” „Angol megszállás, teljes biztonság...!?”

A család úgy dönt, hogy menjünk, menekülnünk kell. Vonattal.

Menekülni?! A front elől? Az oroszok elől? De aztán hagytam

magam rábeszélni; elsősorban János miatt. Egyetlen szót sem tudott románul, az anyaországból jött be... nem akartam, hogy a románok ott találják.

Az állomás körül iszonyatos rumli. Lepakolunk a váróteremben, üvegszilánkok, faltörmelék...

Iszonyú ordítózás, mindenki rohan, menekül. „Bombázók!” Három hármas pontocska ereszkedik lefelé. Szaladunk Jánossal kézen fogva a szükségóvóhelyre. Föld alatti bunkerfolyosó, vaslétrán kell lemászni. Az emberek őrjöngve tépik egymást. És akkor közvetlen fölénk...

...fölénk szállt egy gép. Csak álltam és megbűvölve bámultam, hogy egy hármast éppen a fejünk irányába zuhan. Valaki, mint egy állat, úgy üvöltött, hogy végünk van.

Nincs idő lemászni. János megfog, felemel és bedob az aknába, aztán utánam ugrik. Már robban is kint a bomba. Emberekre esem... megmenti az életemet.

Szó szerint megmentette az életemet, mert én akkor mozdulni sem próbáltam. A lélekjelenlétét bámultam. Különös módon sosem voltam érte hálás.

Folytatja saját szövegét: A falhoz támaszkodom, nem merem a fejem oldalra fordítani, most hozzák le azokat, iszonyúan szétroncsolva, akik kint maradtak. Még élnek.

Az egyik folyton mondani akar valamit, hörög, de nem jön ki hang a torkán. Az akna betonkupakját lecsukják. Hallatszanak a becsapódások... egymás után, mindegyik közlelől.

Nincs levegő. Ki kéne nyitni a betonkupakot, mert megfulladunk. Nem lehet felnyitni, be vagyunk temetve.

Valaki valamilyen készülékhez lép, hogy megindítsa a légszivattyút. Nem megy. Kínlódik, mások is segítenek, de nem működik. „Senki se beszéljen, senki se mozogjon, kevesebb levegő fogy.”

Állunk, mint a heringek, csendben, izzadunk és kétségbeesve lélegzünk, amíg van mit.

Odahajolok János arcához, átölelve tart. „Nem akarok meghalni.” „A többi se...” Ettől valahogy megkönnyebbülök. „Ne félj, ha ide esik a bomba, rád hajolok.”

Valaki akkor ránk ordított, hogy ne beszéljünk.

Vártunk... aztán fulladni kezdem, elfeketedett a világ.

Kinyitom a szememet, arcom előtt tenyérszerű fekete nyílás, kicsi zöld lemezek forognak benne. Levegő jön lassan, szivároogva.

Felemelve tartottak, hogy közvetlenül kapjam a levegőt a légszivattyú egyik nyílása előtt – valahogy mégis beindult.

Estére kiszabadultunk. Mi barok, mi ostoba állatok, ebben a betonlyukban nem is sejtettük, hogy az egész városból csak a vasút van tűz alatt. A menekültvonatot is szétlőtték, ott feküdtek a halottak meg a sebesültek a sínek mellett.

János mindvégig nagy volt.

Megint változik a két nő viszonya.

A Fiatal Nő – bár továbbra is rácsodálkozik a világra – fokozatosan emancipálódik, életképesebben alkalmazkodik hozzá. S közben felnő a másikhoz, elfogadja őt, elfogadja, hogy ilyen lesz, ez lesz ő is, figyel rá, igyekszik tanulni tőle... az Idős pedig észrevéve és értékelve ezt a felajánlkozást, segítő, baráti viszonyt alakít ki vele.

Csak gyorsan el, el innen...

Szeptemberben érkeztünk meg Budapestre. Fekete felhő a város felett – égtek a Shell olajkutak. Onnan tovább, Csákvárra. Útközben Bicskén megszálltunk egy barátunknál. János felhívta Csákvárt, kérte, értesítsék Mamit, hogy élünk, jövünk.

Ott a házigazda, az anyja is. Végre kapcsolnak. „Kérem, mondja meg édesanyámnak, hogy holnap érkezek haza...” Egy kérdés a túlsó oldalon, mire: „Igen, itt van az is...”

Ez az „az” én vagyok, a feleség...

Hirtelen belém vágott, hogy otthagytam Erdélyt, és itt vagyok egy másik, egy idegen világban. Valahogy a föld csúszni kezdett a lábam alatt. Tudomásul kellett vennem, hogy minden szörnyűség között egyedül vagyok.

A Fiatal Nő segítőkészen más témát keres.

Mami a világ legaranyosabb teremtménye, alacsony, gömbölyded és egy kicsit süket... de a lelke nem az.

És az Esterházy-kastély!

Százhatvan szoba, saját színház és kápolna, ahova a plébános eljár misézni, százholdas park, be a Vértes erdejébe... műkincsek, mérhetetlen gazdagság. A márványlapos mosdóban besüllyesztve kézi festésű, kicsi mosdótálak, kettő egymás mellett. Alul ovális lábmosó dézsa, az is kézi festésű porcelán. A szélén vidám pásztorfiúk és pásztorlányok táncolnak...

Nem sok okuk volt a vidámságra – fogalmuk sem volt, mi vár rájuk.

Egy kannában kapjuk a forró vizet, egy másikban meg a hideget.

Leteszik kint az előtérben és halkán bekopognak; soha senkit nem találók, mire kimegyek. Tálcán hozzák a reggelit, az uzsonnát, a vacsorát, ebédet.

Mami szoktatta így őket.

Lefekszem, János újságot olvas. Mami bejön elköszönni, megcsókol, áll az ágyam lábánál, néz mosolyogva: „Tudod, mit gondoltam? Hozok egy kiscicát neked, biztosan unatkozol...” Jánosnak köszön, ő visszamorog, kimegy. János tovább olvas, én vég nélkül várok. Aztán eloltja a villanyt, nem ölel meg, nem szól, nem is néz oda, hogy mit csinálok. Ha beszélgetni próbálok: „Mi baja van, pusztulnak az emberek, és maga itt érzékenykedik...?”

Akkorra azért már sejtettem, hogy tőle kaptam a fertőzést.

Az óra minden negyedét zengve ütött el fölöttünk. Játszottam a macskával, hallgattam, ahogy döng bennem a félelem. Teljesen egyedül voltam, féléves asszonyként szerelmesen és idegenül a tulajdon férjem mellett.

Haragszik valamiért? De miért? Megundorodott, megutált, hogy nemi bajom volt? Hiszen szeretem, a gondolatát is igyekszem kitalálni...

Ma sem tudom a választ ezekre.

Miért vett feleségül, ha nem szeretett? Ha szeretett, miért így szeretett? Nem akartam férjhez menni, mindig az egyetemre vágytam, orvos akartam lenni. Milyen nehezen vett rá a házasságra! Már gyűrűs jegyesek voltunk, amikor többször felajánlottam, hogy ne esküdjünk meg, egyetemre megyek és közben a szeretője leszek.

Erre még most is büszke vagyok, ma ez semmi, de több mint

fél évszázaddal ezelőtt nagy bátorság és belső szabadság kellett hozzá.

Bemegyek Fehérvárra...

Ellenőriztetni, elmúlt-e a fertőzés.

...igen, igen.

Valamilyen katolikus ünnep van...

Akkor még református voltam.

...valamilyen katolikus ünnep van, a templom telis-tele virággal, zsúfolva emberekkel, tömjéneznek és énekelnek...

Próbálja felidézni a dallamot, énekelni kezdi, de hamar abbahagyja, mert nem ismeri jól a szöveget:

Boldogasszony Anyánk, égi nagy Patrónánk...

Segélykérően az Idős Nőre néz, ő kisegíti, énekl; egy idő után a Fialta Nő is bekapcsolódik:

Boldogasszony Anyánk, égi nagy Patrónánk!

Nagy ínségben lévén így szólít meg hazánk:

Magyarországról, édes hazánkról,

Na, felejtkezzél el szegény magyarokról!

Égnek a gyertyák, sírnak és énekelnek, úgy könyörögnek, hogy Mária védje meg Magyarországot.

Ilyen könyörgésnek ellenállhat-e valaki?

(») Félni kezdtem...

(») Rettenetes félelem fog el. De aztán kijövök a templomból, azt gondolom, hogy tömegszuggeráció, túlságosan érzékeny lettem. Végére is erre várunk, átesünk a frontszakszon, és vége a háborúnak.

Később, mikor Székesfehérvár többször gazdát vált, az oroszok késsel levágják azoknak a nőknek a mellét, akik összeadták magukat a németekkel.

Miután ők előzőleg megerősztolták őket.

Sejtelmem sem volt ilyen szörnyűségekről, mégis, ott a templomban baljóslatú félelmet éreztem a táj, a hely felett.

Nem tudok visszaindulni Csákvárra, az autóbusz a légiriadó miatt előbb kifutott. Nem tragédia, Jánosék megtudják, hogy hamarabb indult a busz, rájönnek, hogy lemaradtam.

Összeakadok egy menekülő tanárnővel, sokat nevetünk...

Ezt nem bírta János!

...vacsorázunk valamit valahol, de nem találunk helyet éjszakára. Az egyik szálloda halljában végre van egy üres fotel, de a portás nem engedi, hogy ott aludjunk. Akkor egy magyar katonatiszt átadja a szobáját, ő alszik a fotelben, mi ketten fölmelegyünk.

Többet nem is láttuk azt a fiút. Vajon mikor feküdt utoljára igazi ágyban? És hányszor még életében?

Folytatja saját szövegét: A mosdó olyan piszkos, hogy nem is mosdom, ruhástul fekszem le, ne érjen a bőrömhez a szennyes ágynemű.

Nem az éhezéstől félttem, hanem a piszoktól.

No, aztán megkaptam!

Egy kávéházban reggelizünk, kinézek, János áll a földig érő üvegablak előtt borostásan, elkínzottan, és engem néz. Bejön, egy darabig

udvariisan beszélgetünk hármásban, aztán mikor már ketten vagyunk, azt mondja: ...

Folytatja a Fiatal Nő szövegét:
Azt mondta: „Azt hittem, hogy megszökött. Megszámoltam a fehérneműjét, egy sem hiányzott – hát tudta, hogy nekem mennyi fehérneműm van? –, akkor rájöttem, hogy valami közbejött és nem tudott visszajönni. Telefonon az egész várost felzargattuk, hol lehet, mi van magával. Mami egész éjszaka sírt.”

„És te?” „És te?!”

„Leszokhatna arról, hogy butaságokat kérdezzen.”

Hát tudta, hogy boldogtalan vagyok? Azt is, hogy váltó fehérnemű nélkül nem indulok el?

Fuldokoltam már, mikor mentőövet találtam. Az apácázárdát szükségkórházzá alakították át. Bejártam dolgozni, a vakációk alatt a gimnázium három felső osztályában önkéntes ápolónő voltam.

„Kicsi nővér” – így szólítanak a betegek. A személyzet meg „nagyságos asszony”-nak. Én, nagyságos asszony?!

Beszéd közben feláll, a fogashoz megy és egy fehér ápolónőköpenyt ölt magára; az teljesen eltakarja addig hordott ruháját. Egy fityulát is feltesz.

Csákváron még a kastély árnyékában élni is nagy dolognak számított.

Közeledett a front...

Egyre több a beteg. Az orvosok csak a sebesültek ellátásával foglalkoznak, végkimerülésig, nincs gyógyszer, papír kötszert használunk.

Az egész belgyógyászatot rám hagyták, mindenestül.

Folytatja a saját szövegét: Minden halottat kétszer számolok el, és szabadon engedek valaki előtt helyette, aki tud járni és van hova futnia. Persze annak meg civil ruha kell, hamis papírok. Legnagyobb gond a cipő. A halottak bakancsait el kell számolnom, honnan vegyek annyi bakancsot?, a menekülőknek kell valami a lábára.

„Ismeretlen tolvaj az éjszaka az összes belgyógyászati beteg bakancsát ellopta” – ragyogó ötlet! Hű, micsoda rumli!

Amíg az orvosok és az ápolók belepusztultak a munkába, az adminisztratív beosztottak mindenre ráértek. Nyomoztak és nyomoztak. Nem is tudtam pontosan, mivel játszom. Ez katonaság volt, főbelövés járt az ilyesmiért. Nem is jutott az eszembe.

Jánosnak nem szóltam róla.

Az egész belgyógyászat rajtam. A mütőben is dolgozok. Hozzák a súlyos, eszméletlen betegeket, de sem gyógyszer, sem kötszer, sem hely, sem enni való. Mégis kell valamit csinálni.

Ezek a szerencsétlen fiúk olyan nagyok tudtak lenni ott a nyomorúságban, a halál közelében, ami bennük volt és kívülről is fenyegetett. Közeledtek az oroszok, aki szökött, fölkoncolták a németek vagy Szalasiék – azonnali főbelövés –; családjukról, otthonukról semmit sem tudtak, azt sem, hogy miért harcolnak.

Behoznak három kisgyermeket, a negyedik...

Négy kisfiú az utcán egy kézi-gránátot talált, odavágták a fal-

hoz, nézték, mi lesz. Egy azonnal meghalt, a másik hármat behozták. (») Az egyiknek a nyitott hasfalán...

(») Az egyiknek a nyitott hasfalán kilógnak a belei, a fogak, az arccsontok meztelenül kilátszanak, mindkét szeme kifolyva.

Horváth doktor, a belgyógyászunk nyújt elsősegélyt, én asszisztálok. De a sebészeink bent vannak Fehérváron. Telefon; amint lehet, indul, jön valaki.

Várunk. Várunk és várunk.

Reggel kilenctől délután négyig. Tízre már ott voltak az őrjögő szülők.

Látni akarják a gyerekeket. Tudni akarják, mi van.

Hát hogy engedjen az ember oda egy anyát a szétroncsolt, élő gyerekéhez, amikor mi csak várunk és nem történik semmi?

Nem lehet velük mit kezdeni. A lógó belü gyerek anyja, egy kocsmárosnő...

Letepertük őket a földre, befogtuk a szájukat, a kocsmárosnőt bevonszoltuk a fáskamrába és elkábítottuk.

„Adjunk egy nagy adag morfiomot a gyerekeknek!” „Nem lehet, tiltja az orvosi etika.” „Majd én beadom” – és készítem is már, de nem engedi. „Úgysem lehet megmenteni – súgom, mert félek, hogy a gyermek megéri –, és ha megmentik, hát élet lesz az neki?”

Szegény Horváth. Nem vitakozott, nem magyarázott.

„Nem! Menjen ki, ha nem bírja tovább!”

Isten, te látod ezt?

A kórháznak tovább kellett mennie, Horváth megkérdezte, megyek-e vagy maradok. Ha nem megyek, azért főbelövés jár, statárium van.

Olyan sok mindenért járt főbelövés, az ember már nem is figyelt rá. Szerettem volna elszabadulni a kastélyból, főleg Jánostól. És persze segíthettem volna, ha velük megyek.

Halkan hozzáteszi: szeretném, ha velünk jönne, de azt gondolom, maradjon, magának jobb lesz így.

A Fiatl Nő lassan, tétovázva leveti a fehér köpenyt, kiszedi hajából a fityulát, visszaakasztja őket a fogasra.

Maradtam.

Az Idős Nő is a fogashoz lép, ruhát keresgélnek a Fiatl Nőnek. Jellegtelen, elnyűtt, strapabíró, kissé koszos öltözéket választanak ki; hárszkendőt, bekecset, hosszú szoknyát, kötényt, csizmát, mely eddig a fogas alatt lapult – most ezeket ölti eredeti ruhája fölé. Az Idős Nő segít a az öltözködésben.

Megjöttek a németek. Egy reggel berontottak: „Parancs! El kell hagyni a kastélyt!” Többedmagunkkal egy erdészházba hurcolkodtunk át, be a Vértesbe, Mindszentpusztára; aznap este, mikor mi otthagytuk a kastélyt, a németek berúgtak, dzsemes üvegeket vagdaltak a freskókhoz, összetörték a kínai porcelánokat, a metszett tükrökbe lövöldöztek...

Egy henger alakú bórdoboz hever az úton, elveszthette valaki. Szép ötvösmunka, áldozókehely van benne.

Egy férfi odalép hozzám, hidegen kiveszi a kezemből, „Miért nyitotta ki?” „Az úton léptem rá a sárban, nem tudtam, mi lehet...” „Akkor sem kellett volna hozzányúlnia, maga református!”

„Elveszíteni sem kellett volna akkor...”

Erdélyi lévén – ott őrzik még a vallásszabadság hagyományait – sejtelmem sem volt olyasfajta vallási feszültségről, ami itt körülvett.

Fel voltunk készülve az eseményekre – hitték a többiek. Én nem hittem semmit.

Csendőrök nyitnak be, partizánvadászok.

A szörnyű részleteket inkább most ne...

Folytatja saját szövegét: Valaki beköpi, hogy János katonaszökevény. Viszik el. Mindenki másnak menteségi papírja van.

Mellesleg János három és fél évet töltött a fronton, a többiek egy napot sem.

Az egész valami vad és érthetetlen kockajáték volt, a csendőr hadnagy nem fogadott el tőlem vizet, sem bort.

Hogy bennem micsoda szörnyű rémület és kétségbeesés...

Nem lehet, nem engedem... a legszívesebben belekapaszkodnék. Reszketek belülről, de valami furcsa, fagyos nyugalom is van rajtam.

János vállat von: „Hát, istenem, ha így kell lenni...”

A hadnagy állandóan kitér a találkozás előtt. Közeledik az indulásuk ideje.

Közeledett az indulásuk ideje, igyekezett elkerülni, de véletlenül

belépett abba a szobába, ahol egyedül voltam.

„Nem akar velem találkozni?”

„Nem.”

Kelletlenül ült le. Egyetlenegy szót nem mondtam Jánosról. Semmit sem kértem. Megkérdeztem, van-e felesége? az anyjáról és a testvéreiről kérdeztem. De tökéletesen értette a ki nem mondott kérésemet. Tudtam – anélkül, hogy egy szót is ejtett volna róla –, hogy nem viszik el Jánost.

Ha kimondom, ő is az életével játszik. Már hatályos a Szálasi-féle felkoncolási rendelet.

Azt a későbbiekben is tapasztaltam, hogy a könnyörgés, a sírás, a jelenet nem segít. Ebből jutott elég a háborúban, mindenkinek. A ki nem mondott kérés sokkal több. Csak persze amögött a teljesen megfeszült lelkeddel és akaratoddal kell állani. Teljes lényeddel.

Karácsony este díszítem a fát, éppen gyűjtjük a gyertyát... kopognak. Menekült magyar katonák. Mindenkit befogadunk, ez János elve. De az enyém is. Hát lehet valakit visszaküldeni az erdőbe, a téli fagyba minden nélkül? Gyorsan, gyorsan civilbe! Ők is kapnak karácsonyi ajándékot, csokoládét, cigarettát, ceruzát, ünnepi vacsorát, bort.

Szegény hálás, könnyes emberek.

Ilyen karácsonyestünk volt. Meghatódva ünnepeltük Jézus születését, vártuk a Megváltót. Megöleltük, megcsókoltuk egymást, úgy mentünk vissza a szobánkba. Mami betakart és ismét megcsókolt. János nem szólt

egyetlen szót sem. Lámpaoltás után vártam és hallgatóztam. Hiába! Nem jött és nem szólt hozzám. Akkor mellébújtam. „Menjen viszsza, Mami meghallja.”

Reggel mézet kenek a kenyérre, (») nézek ki a hóesésbe, erősen havazik, nagy pelyhekben...

(») Néztem ki a hóesésbe, erősen havazott, nagy pelyhekben. Két behavazott, lovas alakot látam az udvaron...

Az oroszok!

Csizmával rúgják be az ajtót, úgy, havasan megáll az ajtóban egy katonára, lövésre emelt géppisztollyal. Sorban ránk emeli a puska csövét, egyetlen hang nélkül. Mindenkinek elváltozik az arca, a szeme az egyiknek kitágul, a másiknak összeszűkül a pupillája...

Bekísérték az egyik este befogadott magyar katonát. Valami igazolványszerűt találtak a zsebében. Nem tudom, mi lehetett, nem nézhettem bele. És ez a magas, derék, szép szál fiú, jó magyar pófával egyszer csak elkezdett folyékonyan beszélni oroszul. De nagyon feszült volt, érződött, hogy vádolják. Elvezették. A ház mögül három rövid, szaggatott kattanás... János, amikor kérdően ránéztem, intett, hogy most!, most ölték meg.

Kész, ennyi. Utána egyszerűen nem törődnek többet velünk. Beköltöznek, bennünket a házhoz tartozó tárgyakkal tekintenek. Harminc-negyven ember esik egy szobára, mozdulni sem lehet. Úgy nyúlnak hozzá mindenhez, észre sem veszik, hogy nem az övék. Ha valahol ülünk vagy állunk, békén hagynak, ha nem

kell éppen az a hely. Ha kell, odébb tolnak.

Soha, egy pillanatig nem merült fel bennem, hogy ennyi sok férfi között valaki is nőnek nézne. Elfogulatlanul mozogtam közöttük, a többi nő, aki ott volt, szintén.

Nehéz elmondani, milyen volt a helyzet. Soha nem volt nyugalom és csönd.

A kútból kifogyott a víz. Hólével főztek. Előbb adtak a lovaknak inni, semmint maguk ittak volna. Mindezt velük szenvedtük mi is, már régen nem mosakodtunk. Se hely, se víz, se alkalom nem volt.

Kimondhatatlanul kívántuk a békét. Az oroszok nem, ők Berlint akarták. Ők győzők voltak, élvezték a harcot.

„Sztálin egészségére!”

Valami italt hoznak, vizespohárba töltik, hogy ezt Sztálin egészségére isszuk. Aki nem issza ki, az ellenség. A számhoz emelem, pálinka van benne. Abba akarom hagyni, de ordítanak, ki kell inni. Utána János bevisz egy sarokba, leültet, elalszom. Nem bántanak.

Közben: Nem is álmodtam, hogy bánthatnának.

A csapatban van egy nő is, Nádjának hívják. Egy este megfogja a csuklómat, bevisz a konyhába, valahogy bezárja az ajtót...

Madzaggal kötözte be...

Kiordít valamit oroszul, gondolom, hogy hagyjanak békén, vizet melegít, egy lavórban haját mos, aztán megfürdik, kimossa a melltartóját, a bugyiját, és azonmód újból felveszi. Mikor vetkőzik, arra kér, hogy a melltartóját hátul összekötő

spárgát vágjam át. Aztán, hogy mosam meg a hátát, majd mikor vizezen újra fölveszi a melltartóját, hogy kötözsem össze ismét spárgával. „Jó erősen!”, csak húzzam. Hetekig így harcol majd tovább, feszesen bekötve tud csak mozogni, lovagolni a sok férfi között.

Miért osztottak be egyetlen nőt a férfiak közé? Nem láttam soha, hogy incselkedtek vele vagy ölelgették volna.

Másik csoport jön, nyers húst esznek. Fagyos, frissen vágott disznóhúst megfagyva. Nem tudom, mifélek, nem oroszul beszélnek. Megkínálnak, sózva esszük, nem rossz.

Az oroszok szervezetlen szervezése örök titok marad számomra. Éppúgy, mint a magatartásuk: soha semmit nem lehetett kiszámítani. Minden és mindennek az ellenkezője megtörténhetett.

Végre vissza Csákvárra, a plébániára. Ez parancs, csak hogy most nem a németek, hanem az oroszok adják.

Végre?

Van velünk egy beteg, öreg és süket jugoszláv pap. A káplán egy hórihorgas, gyomorbajos alak, valahol el van; kivészek a szekrényéből egy poharat, hogy inni adjak az öregnek, de elfelejtem visszatenni.

Ő se tudott németül, én sem, de valahogy megértettük egymást. Egyszer azt mondta: Gnädige Frau, Sie sind so gut, Sie müssen katholisieren. Ezt megértettem és nagyon humorosnak találtam... ha tudtam volna, hogy tíz év múlva, a Rákosi-érában katolizálok...

Visszajön a káplán: „Hol a poharam?!”

Vagy az esperes!

A perzsaszőnyegét poroltatja velünk, dugdossa, mentegeti a holmiját, egy szem krumplit nem ad, pedig a pince egyik felében három méter magasan áll, felhalmozva a mennyezetiig.

„Mondja, esperes úr, nem fél az Istentől?” „Látszik, hogy református vagy, pimaszul beszélsz egy pappal.”

A többiek a pincében, mi ketten Jánossal fent, mert az öreg papot nem lehetett ágyastul levinni, az ágy végénél a padlón, hallgatjuk az erős dörrenéseket, „Gott sei Dank, heute ist ganz Ruhe” – szólal meg a bácsi; ennyire nagyot hall. Ezen mulatunk Jánossal, kivágódik az ajtó. Orosz katonák. Ordítanak. Jánost felrántják és kiviszik, úgy papucsban, hajadonfőtt, kiskabátban. Az összes férfit elhurcolják. Szaladok utánuk, „Ne, ne!”, ne szakítsák el tőlem, ne vigyék el, Isten tudja, mi lesz vele.

Ez életem legszörnyűbb éjszakája.

A legszörnyűbb?! Hogy tévedtem!

Másnap reggel nekiindultam egyedül. Egy párnát szorítottam a fülemre, hogy tompítsa a dörrenéseket. Elmentem a kommandatúrára. Ott már nagyon sokan ültek és vártak, közöttük egy kislány, akinek vérezett a feje, egy tincs a hajából kitépve. Nyomorult és kétségbeesett volt. „Átmentek rajta az oroszok” – mondta az anyja. Nem értettem meg.

„Biciklivel?”

„Maga bolond? Nem tudja, mit csinálnak a nőekkel?”

János tudta, csak nem mondta?

János tudta, csak nem mondta. A magyar katonák sem viselkedhettek sokkal tisztességesebben az orosz falvakban. Csak nem voltak ennyire vadak. Itt Kelet tört be Nyugatra.

Azzal vádolnak bennünket, hogy kémeek vagyunk, mert pontosan a toronyóra ütése után az orosz parancsnokság telitalálatot kapott, többen meghaltak. Azt hiszik, mi adtuk a jelzést a plébániáról. Nem lehet nekik megmagyarázni, hogy ez csak véletlen egybeesés. Más világban élnek. A toronyórát nem ismerik. Az órát, azt igen, „csaszi“-nak hívják, mindig azt keresik.

A szovjet csapatok elvonulása után alig maradt óra az országban.

Ismét változik a két nő viszonya. (Ezek az – utasításokban jelzett – változások nem egyszerre, hanem fokozatosan történnek.) A Fiatalk Nő előbb közömbössé, majd rövidesen ellenségessé válik, nem fogadja, elutasítja a másik felé áradó (csak gesztusokkal és sosem érintéssel, testi kontaktussal jelzett!) szeretetet: sajnálatát, segíteni vágyását, kiábrándulva, dacosan, megkeseredve elfordul tőle. Ha eddig nem tudta őt megvédeni, most már a legjobb, ha békén hagyja. Ez a magatartás közbe- és leszólásokban, a másik beszédének semmibevevésében, cáfolásában, tagadásában nyilvánul meg.

Az Idős Nő – hiába méri fel pontosan, hogy a másíknak igazából nem is belőle, hanem az egész világból van elege – lassan beletörődik, hogy tehetetlen ezzel a viselkedéssel szemben.

Valamelyik nap sok katonajött, mindent átkutattak. Az egyik félrehívott, egy fényképet mutatott.

Félrehív, egy fényképet mutat. János van rajta, katonatiszti ruhában. „Kém, áruló, tiszt, német, katonaj!” Megértem; ezeket tanultuk meg leg hamarabb. Mutatja: főbe lövik a férjedet. „Tvoj muzs.” Aztán behív...

Aztán behívott a szobába, be mentem vele, tudtam, mit akar. Letette a képet az éjjeliszekrényre és lefektetett az ágyra. Egyedül csak attól féltem, nem fogja ideadni. Mikor befejezte, kezébe vette a képet, egyre csak féltem, nem adja ide, egy kockás blúz volt rajtam, gombbal csukható kis zsebbel. Főlnyitotta, betette a képet, rácsukta a gombot, aztán elment.

Mami pontosan tudta, mi történt, de nem beszéltünk róla.

Idegen emberek jönnek, mondják: kivégezték a férfiakat, megásattak velük egy hosszú gödröt, a szélére állították, tarkón lötték őket.

„Nem igaz” – mondom Maminak, tudom, hogy nem igaz!

Iszonyatosan féltem és reszkettem, hinni akartam, hogy nem igaz.

Tudom, hogy nem igaz! Érzem, itt belül...

Olyan történet felidézése következik, amelyet egyikük sem akar elkezdni; egymásra meredve várnak. A Fiatalk nő ellenséges, az Idős feszeng a mondandó miatt. A Fiatalk Nő izgatott járkálással próbálja levezetni feszültségét – úgy tűnik, el szeretné hagyni a színt, ki akarna menekülni, az Idős nyugtatná, hiába.

Bejön három orosz, azt mondják tört románsággal, menjek velük.

Ezek a csapatok végigharcolták Romániát, tudtak egy kicsit románul.

Menjek velük. Tudom pontosan, mit akarnak...

Tudtam, mit akarnak, azt mondtam Maminak, a kórházba visznek, hogy a sebesülteket ellássam. Rám nézett, „Ne menj, kislányom...”

Az első mondatok után lenyugszanak, a Fiatal Nő felhúzott lábakkal, magzati pózban oldalt-háttal a padra kuporodik, csak néha kapja a fejét oldalra. Az Idős Nő neki hátat fordítva, a nézőknek idézi fel a történetet.

Hogy menjek velük. Tudtam, hogy mit akarnak, nem tudom, miből, de tudtam.

Mamika, ne aggódjon, nem lesz semmi baj. A kórházba visznek. Mamika könnyörög...

A két nő innen kezdve egy darabig együtt mondja a történetet. Hiába ugyanaz azonban a szöveg, máshogyan, másféle intonálással, nem ugyanolyan szüneteket tartva mondják; a Fiatal Nő – néha indokolatlanul hosszú kihagyásokkal, néha éppen belegyorsítva – mintha direkt különbözni, az Idős viszont mintha simulni akarna.

A Fiatal Nő szövegmondása apatikus és gépies, az Idős Nőé könnyed, már-már derűs.

A lényeg: egyik nő beszédmódja sem idézi fel érzelmileg az általuk elmondott borzalmakat, más-más módon, de gyökeresen ellentétes azokkal.

Mondtam nekik, nem enged Anyám, a kályhaajtó sarkát mutat-

ták, oda verik be a fejét, ha nem megyek. Ahogy álltam, hallottam, valami kopog a padlón, a csizmám sarka az, reszkettem.

Kiléptünk a folyosóra. Egyetlen szó nélkül, vadul támadtam, rúgtam és ütöttem teljes erőmből, de a következő percben már a földön voltam. Hátravittek a konyhába, és úgy vágtak a földhöz, hogy a fejem belevágódott a szemetesláda sarkába. Elvesztettem az eszméletemet.

Az esperes nagy belső szobájában... az ablakok úgy-ahogy bedeszkázva, az ágyon nem volt semmi, csak csupasz deszkák, azon feküdtem. Egy orosz volt rajtam. A mennyezetről egy női hang csapott le: „Anyu, Anyuka!” Aztán rájöttem: én vagyok az, én kiabálok.

Megszabták az időt, hogy egynek mennyi jut. Egy karórát néztek, időnként gyufaszálat gyújtottak, az egyiknek öngyújtója is volt, mérték az időt. Sürgettek egymást. Az egyik kérdezte: „Dobre robota?”

Dobre robota?

Mondom nekik, nem enged Anyám, a kályhaajtó sarkát mutatják, oda verik be a fejét, ha nem megyek. Ahogy állok, hallom, valami kopog a padlón, a csizmám sarka az, reszketek.

Kilépünk a folyosóra. Egyetlen szó nélkül, vadul támadok, rúgok és ütök teljes erőmből, de a következő percben már a földön vagyok. Hátravisznek a konyhába, és úgy vágnak a földhöz, hogy a fejem belevágódik a szemetesláda sarkába. Elvesztem az eszméletemet.

Az esperes nagy belső szobájában... az ablakok úgy-ahogy bedesz-

kázva, az ágyon nincs semmi, csak csupasz deszkák, azon fekszem. Egy orosz van rajtam. A mennyezetről egy női hang csap le: „Anyu, Anyuka!” Rájövök: én vagyok az, én kiabálok.

Megszabják az időt, hogy egynek mennyi jut. Egy karórát néznek, időnként gyufaszálat gyújtanak, az egyiknek öngyújtója is van, mérik az időt. Sürgetik egymást. Az egyik kérdezi: „Dobre robota?”

Dobre robota?

Véget ér a közös beszéd – ettől kezdve mindketten külön mondják saját szövegüket.

Mennyi idő telhetett el, hányan voltak...? Hajnal felé értetem meg a gerinctörést. Az ember két lábát a válla fölé hajtják és térdeplésből fekszenek bele. Ha ezt túl erősen teszik, elroppan a nő gerince. Nem mert akarják, hanem a fékevesztett erőszak miatt. A csigába tekert nőt a gerince egy szakaszán görgetik előre-hátra, s észre sem veszik, hogyha elroppan.

Úgy éreztem, megölnek, hogy a kezeik közt halok meg. A gerincem megsérült, de nem tört el. Sebes lett a hátam, ebbe a sebbe beleragadt az ingem és a ruhám, mert vérzett, de annyi minden fájt, hogy ezt csak később vettem észre.

Többször tűnődtünk Minával, hány perc, hány katona volt ez az éjszaka? Vele is ugyanezt csinálták egy másik szobában. És miért mindig a padlón?

Egy másik alkalommal... Minának hosszú haja volt, egy katona a kezére csavarta és úgy húzta. Minna ordított és a nevemet kiabálta, odamentem...

...a nevemet kiabálja, odamegyek. Segíts! Segíteni...?

Amikor először vittek el, Mami...

Őt is elviszik, mindenkit elvisznek!

Amikor először elvittek...

Folyamatosan mondja a saját szövegét: Mami megátkozza az Istent. Sírva és kiabálva megtagadja az Istent.

Attól a naptól nem volt többet vallásos, nem ment templomba.

Most már értem, miért találtam Izraelben annyi ateistát.

Egy darabig mindketten hallgatnak.

Elmentem egy csákvári orvoshoz, megnyugtattott, ha vérzek, nem kapok meg semmiféle fertőzést.

Hazugság! Tudja, hogy tudom, hogy pont a fordítottja igaz, mégis hazudik.

Mit tehetett? – semmit. Nem volt gyógyszer. Még mindig jobb...

Ha eddig a Fiala Nő elutasító volt, ettől kezdve szinte már elleneséges.

Egy éjszaka – már nem bírom – kiugrom az ablakon. Menekülök előlük...

Senki sem akar befogadni. Tudják, hogy sokszor elhurcoltak, sokszor megerőszakoltak, félnek, hogy utánam jönnek az oroszok.

Csak az istállóba engedjenek be, a marhák mellé...! – nem, nem. A pincébe... Nem. A kapun sem enged be senki, az orvos sem, az a pár ember sem, akit ismerek. Vissza kell térni a plébánia épületébe, átfagyva. Közéjük.

Főbe is akartak lőni egyszer.

A pincében...

Odaállítanak négyünket a fal mellé...

Mamikát, engem, Minát... ki volt a negyedik...?

Folytatja saját szövegét: ...és azt mondják, hogy főbe lőnek. Az első golyó a falat találja mellettem, erre megfordulok...

...a falat találta, erre megfordultam és szembenevettem velük. Már mikor a falhoz állítottak, éreztem, hogy nem igaz, az a bizonyos hang, ami belül szól, mondta, hogy nem igaz. Nem lehet, hogy a fal előtt három méterrel egy orosz katona eltéveszti a célt – géppisztollyal. Annyira meglepődtek, amikor megfordultam és nevettem, hogy azonnal leengedték a fegyvert. Odajöttek, ütögették a hátamat és hahotáztak: bravó, bravó. Tetszett nekik. Hogy mi? Az ő viccük, az én bátorságom, az én ráérzésem, az ő vadságuk, az egész komédia?

Nem mindegy?

Vár, majd békülékenyebben: Egy katona... végre egy orosz katona...

Egy éjszakán... egy olyan éjszakán, amikor már nem tudtam, kik és hogyan tombolnak, de elviselhetetlen volt az egész, a ház egy része égett, bombatalálat érte...

...egy orosz katona megsajnálta, fogott és elvitt onnan. Hívtam Mamikát is, a katona hagyta, hogy hívjam. Mentünk a téli éjszakában, a kijárási tilalom alatt, bevezetett egy pincébe. Borospince volt. Vagy hetvenen feküdtek benne, szorosan egymás mellett

a földön. Furcsa volt nekik, hogy egy orosz katona vezet be, de nem mertek szólni. Maminak adtak egy széket, azon ült reggelig, én...

És ez jobb volt, mint a plébánián? Nem jobb.

A kimerültségtől állni sem tudtam, lefeküdtem a pince egyetlen asztala alá a bejárat mellett, csak ott volt egy kis hely. Tocsogósan nedves volt a föld. Álmomban kinyújtózhattam, mert reggel, mikor felébredtem...

Valaki rálép a fejemre. „Egy lány! Egy fiatal lány!” Honnan jöttem? „Kozlozvárról.” Nevetnek. „Most, egyenesen?” Kibújok az asztal alól...

„Nem, a plébániáról.” Erre néma csönd lett – tudtak az ott történekről, de nem tettek ki. Itt mindenki menekült volt.

Valaki segít leemelni egy sérült ház kapuját, azon alszunk Mamikával. Neki közepén lévő vasgomb és a zár, a nekem a gomb és a sarokvas között van a helyünk. Mami egyre fogy, elmegyek megint az orvoshoz, mit csináljak. Adjak neki folyadékot, különben elpusztul. Folyadékot, de hát mit? Még a vízből is naponta csak egy csuporral ihatunk.

Kérek az oroszoktól egy pohár tejet.

Tudtam, mi az ára. Lefeküdtem egy csésze tejért.

Egyszer meg a kommandatúra-parancsnok egy fél disznót ígért... Uramisten, egy fél disznót... akkor!

Át kell ugranom egy árkon. Az arcom bekenve hamuval, görbe tartásban járok, mint egy öregasszony... csakhogy ugrás közben elfeledkezem,

feladom a görbeséget, a kommandatúraparancsnok meglát az ablakból, odahívat. Mintha hivatalos kihallgatásra vinnének, úgy kísérik.

Ha nála maradok éjszakára, kapok egy fél disznót.

Gondolkodás nélkül lefeküdtem vele. Az ágyban azt mondta, megtapintva, hogy valami folyadék jön tőlem: „voda”. Talán kérdezte is, hogy beteg vagyok-e.

Mit tudom én! Honnan tudjam, annyi orosz után!

Gyöngéd és kedves...

Folytatja az Idős Nő szövegét: ... Rosszabb, mintha megerősakolna. Jövök el tőle, a folyosón szembejön a szakácsnő, aki a kórházban is főzött. A pillantása: lefeküdtem, pedig nem vertek, nem ütöttek... Hova jutott a kicsi nővér!

Kurva vagyok, azt gondolta. Tulajdonképpen az voltam; kurva az, aki lefekszik pénzért vagy valamilyen juttatásért. Kurva, aki tudatosan a testével szerez meg valamit. Tejet, matracot, fél disznót...

Nem adja oda a hasított disznót...

Jobb is így!

Folytatja a saját szövegét: ... megkönnyebbültem.

A pincében azzal fogadnak, hogy egyszer csak betántorgott János és a nevemet kiáltotta. Akkor hajtották el őket a faluból, és egy kalapot kért valakitől. Még mindig kiskabátban volt és papucsban.

Úgy hittem, megszakad a szívem.

„Szíve meghasada, a föld is alatta,

S az ő kicsi fia oda behullá.”

Elvitték a kéziratait is.

De éjszaka, emlékezetből, sorban összeállítottam a verseit. Minden szót, minden sort megtaláltam, felírtam egy papírra. Bár soha nem tanultam meg őket, tizennégy versét fel tudtam idézni.

Ezt is, ezt a vacak kis papírt is elviszik az oroszok!

Olyan kevés volt a víz, inni sem elég, mosakodni...?! Egyfolytában véreztem; kint, mikor árokásásra hajtottak bennünket, belefagyott a bugyimba a vér, éjszaka föllazult, beszárad, és törte az ember combját, mindig vérszagú voltam.

De hiszen vérszagú volt körülötünk minden!

Levetkőzöm, hogy kiszedjem a fehérműmből a tetveket. A mögöttem levő nő sikít, a sebet, ami a hátamon van, föltépem a levetett kombinéval. „Nem vetted észre, hogy egy seb van a hátadon? Azt sem, hogy föltépted?”

Rühesek is lettünk... Éhség, nyomor, mocskok, tetű, betegség... az örökös félelem...

Alszom, bejön egy orosz katona, álmomból ébreszt. Fölém hajol, fölráz. „Ne, könyörgök, ne! V ro'g! Nu, nu, lasa' ma'!”

A nő, aki a sebet látta a hátamon, később azt mondta, hogy olyan lett az arcom, mint a lovaké, a réműlettől. Kitágultak és reszkettek az orrcimpáim, kidagadtak az erek a homlokomon, a szembo-garam furcsán kitágult...

Folytatja a saját szövegét: „Em-berek, ne hagyják, kérem! Menjen át valaki a kommandatúrára, szóljon, kérjen segítséget. Vagy küldjenek át

egy gyereket, a gyerekeket nem bántják az oroszok...”

Nem mozdul senki.

Minden nagyobb harc vagy visszafoglalás után...

Visszajöttek a németek, aztán megint az oroszok. Még hogy itt nyugalom lesz, béke meg biztonság! Angol megszállás! Egész Magyarország legrosszabb helyén voltunk, Bicske és Lovasberény között három hónapig hullámozott a front.

Minden harc vagy visszafoglalás után három nap szabad rablás van, szabad rablás és szabad erőszakolás. Utána tilos, föbe lövik azokat, akikre rá lehet bizonyítani... ez már túl van a három napon.

Folytatja a saját szövegét: Nyolcven ember, hallgat mind...

Túrik, hogy előtűk és a gyermekek előtt erőszakoljon meg.

Ezt vajon hogyan számolják el önmagukkal?

Elszámolnak valamit is? Jut eszükbe elszámolni?! Hogy jutna eszükbe?!

És én... én hogyan tudom elszámolni, ha nem segítetek, mert néha félek – és hányszor nem segítetek...!

Áll... áll felállítva egy sor katona, meg kell mutatnom, melyik volt az. Hideg reggel... megyek a sor előtt... állnak a katonák egyenesen, feszesen, vigyázzba. Balról mellettem két tiszt, kísérek. Az egyik katona szemében...

...megláttam a halálfélelmet. Kék szeme volt...

...egészen fiatal fiú. Ő... igen, ő volt az.

Olyan erős, olyan iszonyú volt, ami fölillant a szemében, hogy azonnal éreztem: nem lehet! Semmi értelme annak, hogy ezt a fiút megöljék. Miért, mikor a többit nem? És egyetlenegyét is, miért?

A Fiatal Nő céltalan ellenkezése és keserősége most kifulladás – majd az Idős Nő türelme és együttérzése nyomán lassan feloldódik és eltűnik. Helyét csüggedt apátia váltja fel.

Egyedül Mamika... ha ő nem lett volna...

Mamika... Mamika jó, szelíd, hallgatóg.

A pincében, ahol mindenki mindenkivel türelmetlen, veszekszik, ideges...

Soha egy hangos szó köztünk. Ritkaság, hogy anya és lánya így szeresse egymást, mondják.

Kiigazítottam őket: Mamika nem az anyám; az anyósom. Alig akarták elhinni.

Talán angyal volt...

Mikor János keresésére indultam, könyörögtem, hogy ne végezzék ki és ne vigyék el, azt mondta: „Ne menj...”

Ne menj, maradj itt, mert bajod lesz.”

Amikor jöttek a hírek, hogy Jánost kivégezték, és én rávágtam, hogy nem igaz, mosolyogva nézett rám.

„Az mondd, hogy nem? Akkor biztos nem. Ne féljünk!”

Egy asszony friss kenyeret kapott. Megszegte, eszi a gyerekével. Olyan izgalomba jöttem, olyan rettenetesen kívántam, hogy kivert a veríték, és azon

tűnődtem, hogy odamegyek, és egyetlen kincsemet ajánlom fel, egy Ventol sebolajat egy darabka kenyérért. Nem mertem odamenni, de – hogy hogyan történt nem tudom...

Átveszi az Idős Nő szövegét: oda-küld nekem egy darab friss, igazi, puha, jó szagú kenyeret. Nagyon lassan rágicsálom, hogy sokáig élvezzem.

Olyan volt számomra, mint a csoda, mint a jószág megtestesülése, mintha megnyílt volna az ég. Lassan ettem, hogy sokáig élvezzem.

Az pokoli volt, mikor az oroszok néha összeszedték a népet, aztán lövészárkot ásni vitték... csákányozni a fagyott földet, állandó becsapódások között... de enni kaptunk tőlük!

Vagy ha krumplit kellett hámozni: a krumplihéjat nekünk adták. Vittük azoknak, akik éheztek, és eltettük, hogy majd elvetjük tavasszal. Titokban vastagon hámoztuk, így rajta maradt a csíra. Mert akkor, februárban már világos volt, hogy tavaszra a háborúnak nem lesz vége és krumpli sem lesz.

Egyik éjszaka sokat ittak, mulattak, ordítottak. Minket szerencsére békén hagytak. Reggel szóltak, takarítsak ki. A feketén koszos padlón csikkek, hányás, széttaposott ételmaradék...

...csikkek, hányás, széttaposott ételmaradék, a fal mellé támasztva géppisztolyok... ülnek a steppelt, prémezett nagykabátban, és csak nézik, hogy seprek, majd súrolom a padlót. Gúnyolnak, hogy a fehér kisasszonykezem is kell dolgozzon. A hányadék büzlik, és ők nem mozdulnak a

helyükről. A székek alá bemászok, a lábukat körbemosom. Röhögnek. Egyikük ráteszi csizmás lábát a kezemre, nem lép rá, csak ijesztgetni akar, de a sarokvas felhasítja a kezem fejét. Nem mélyen, de csorog belőle a vér. Én meg mosom tovább a padlót, mintha észre sem venném. Rátámadnak...

Irtózatos vihar támadt. Ordítva szidták, ütötték azt, amelyik a kezemre lépett, rohanva vittek a ruszki orvoshoz. Az is haragudott rájuk. Ők meg elhalmoztak ajándékokkal, egy kanál, egy bicska, két fél kenyér, egy tarka nyári ruha...

Hát így éltünk.

A kastély egyik terme elsősegélynyújtó helynek volt berendezve – ide vittek munkára. Közben lőttek... kilőttek és belőttek, egyfolytában. Hordták a sebesülteket be hordágyon, hátan, ölben, ahogy tudták. Szalma volt a padlón, arra fektették őket... ürülék, takony, sár, vér... nem sírtak. Az egyiknek a bal karja sorozatlövést kapott.

Hoznak egy baltát, kiélesítik, itatják és itatják, és mikor már eszméletlen részeg, levágják a karját.

A középkorban is ez volt az eljárás.

Odaküldenek egy másikhoz, az ujjai lógnak, szét vannak roncsolva. Mit csináljak vele? Amennyit meg lehet menteni, az maradjon, a többit vágjam le. „Mivel?” „Hát ollóval!” Keressek egy ollót és vágjam le.

Keressek egy ollót és vágjam le. Az én egészségügyi nevelésembe ez nem fért bele.

De végül is... végül is mit lehet itt veszteni? Ha nem vágjuk le,

elüszkösödik. De mocskos ollóval, érzéstelenítés nélkül, egy eszméletlenül lévő ember ujjait sorban levagdostni?

Megfordulok, kimegyek. Ha főbe lőnek is...

Nem tudtam megtenni. Nem volt erőm. Hátrat fordítottam, és dacolva azzal, hogy elvernek vagy főbe lőnek, kimentem.

Meg akarok halni. Vonat nem jár Csákváron, hogy elé dobjam magam, emelet csak a kastélyban, tele oroszokkal. A kútkáva pereme? Azon szétverhetném a fejem... Megyek az utcán, meg akarok halni, nem bírom tovább, jönnek a repülőgépek, a bukóbombázók, söprik végig az utat, megyek az út közepén, nem akarok menedéket keresni. Hadd találjanak el. „Uramisten, találjanak el, most találjanak el!” És mégis, mikor fölöttem van a gép és ott robajlik el, meggörnyedek, leguggolok... de megyek tovább guggolva. Nem hasalok, nem keresek menedéket, meg akarok halni, de képtelen vagyok egyenesen felállva menni.

Nem tudom, mibe fáradtam bele olyan halálosan. Valahogy már nem félttem a katonáktól, de iszonyodtam, hogy arra kelljen ébrednem: sorozatlövés a zárba, és aztán berontanak.

Az örökös elhurcolást, a fáradtságot, a mocskot, a betegséget, ami már bennem volt, a lázakat – nem tudtam elviselni. Talán az volt az utolsó csepp, hogy egy fiatalasszony, aki...

...egy fiatalasszony, nyolc hónapos terhes, beszaladt egy csűrbe, repesz érte a hasát, először a belei, aztán a gyerek fordult ki

belőle, a magzat ott vergődött a földön, az anya sikoltozott és nézte, mielőtt meghalt.

Nincs Isten! Nem lehet, hogy ezt tírje...

Innen kezdve – lassan, fokozatosan – ismét változik a két én viszonya. Múlóban a Fiatal Nő egykedvűsége és közönye, ismét odafigyel az Idősre, először csak elfogadja annak támogatását, később már igényli is. Az Idős Nő – ezt érzékelve – természetesen készségesen segít.

Hosszú, mozdulatlan csönd.

A Fiatal Nő végre feláll, tétovázva, bizonytalanul kezd megszabadulni gőnceitől. Az Idős Nő a fogashoz lép, ruhát keres neki. Egy hosszú pongyolát vesz a kezébe, rásegíti a Fiatalra. A Fiatal Nő nagyon lassan, egészen fehéreműig vetkőzik, az átöltözés-öltöztetés igen sokáig eltart. A ruhadarabokat a földre ejti le. Közben zavartalanul tovább beszélnek.

Az esperes, ez a kemény, fősvény ember azt mondta, hogy azért éri a házat ennyi baj, mert én, református, ott vagyok köztük. A szelíd, édes, kék szemű Mamika egyet szikrázott: „Ennek az asszonynak a kicsi ujjával sem ér fel maga. Hogyha Isten veri ezt a házat, akkor maga miatt teszi.”

Kiürítés! Szedjük össze, amink van, indulás.

(») Tíz perc alatt el kellett hagyni a községet.

(») Tíz perc van rá, hogy elhagyjuk. Kölcsönkért lóval, szekérral...

Pest szét volt bombázva, de Csákvár után nekem békésnek és rendezettnek tűnt, anyámék az átállítás után feljöttek Kolozsvárról,

nagybátyám Wekerle utcai lakásán találtam meg őket.

Amikor csöngettem... szinte hihetetlen, a csengő működött... vártam... ő jött ki.

Sok az idegen a lakásban. A szomszédos, lebombázott ház lakóit fogadták be.

Folytatja a saját szövegét: **Sírt, boldog volt és ölelt. Én is örültem – örültem annak, hogy élnek.**

De olyan nagyon nem. Semminek.

Asztalhoz ültünk; nyelv volt paradicsomszósszal. Ámulva néztem és csendesen ettem. Egy kis kolbászarabkát rejtegettem a zsebemben, végső esetre... elő sem vettem. Nevetségesnek tűnt.

„Az oroszok erőszakoskodtak a nőekkel. Nálatok is?” – kérdezi anyám. „Igen, nálunk is.” „De téged nem vettek el?” „De igen, mindenkit.” Kicsit rám néz... „Miért hagytad magad?” „Mert ütöttek, ha nem.”

Erre valaki könnyedén, tréfásan kérdezi: sokan voltak? „Nem tudtam számolni”, eszem tovább. „És képzeld el, tetű is volt a pincében, te csak nem lettél tetves?” „De igen”, felelem én. „Hajtetűd is volt?” „Mindenféle” – aztán más dolgokról beszélgetünk.

Anyám vacsora után félrehívott és azt mondta: kislányom, ilyen csúnya vicceket ne csinálj, még elhiszik!

Anyukám, ez igaz!

Sírni kezd erre. Kislányom, mondd, hogy nem igaz. – Jó – mondom –, nem igaz.

Orvoshoz kell mennem, fertőzősemm van, alighanem szifilisz. (») Mikor az eredményért visszamegyek...

(») Az orvos, mikor az eredményért visszamentem, nagyon gyöngyöden és figyelmesen fogadott. Leültetett. Tudtam, hogy nagy baj van.

„Asszonyom, sajnos pozitív a lelete.”

„Szifilisz?”

„Nem, gonorrhoea.”

Mire én nevetve: „csak gonorrhoea?”

„Ez magának 'csak'?”

Gonorrhoeában már otthonos vagyok, és nem tudja, miből kerültem ki.

A „csak” tényleg elhamarkodott volt. Nem lehetett gyógyszer kapni. És hosszú ideig nem tanácsos gonorrhoeával sétálni... de hiszen sejtettem is.

Levél jön Jánostól. Nem nekem írja, csak néhány szó vonatkozik rám. Diplomáciai hadifogoly, a levél eleje hosszas csevegés...

Nem nekem; annak a nőnek írta, aki aztán figyelmeztetett, hogy a legjobban teszem, ha otthagynom, a nászutunk alatt neki vitt virágot, később egy kurvával látta egy éjjeli mulatóban...

Folytatja saját szövegét: „Édesanyám és feleségem Csákváron, a háború forgatagában eltűnt. Kérem, értesítse feleségem édesanyját vagy rokonait, hogy aligha fogják látni lányukat az életben.”

Nagyon szerettem Jánost, örvendtem, hogy él. De ez...?! Ennyi voltam neki? Ez olyan keserű volt, olyan nehézé tette az életemet... Nehézé? Céltalanná.

Nevetségessé.

Azt hittem, a háborúnak vége. Azt hittem, könnyebb idő jön. Tévedtem.

Ismét változik a helyzet. Csak-hogy most nem a Fiatal, hanem az Idős Nő keseredik el egyre inkább; a Fiatal igyekszik elterelni a figyelmét, vigasztalni, biztatni.

Vonattal megyünk vissza Kolozsvárra – nyitott, perem nélküli vagonon, aztán Váradtól személylél – anyám, Egon, Márta meg én. A folyosón állunk, mellettem egy fiatal nő. A kezemben tartott csomag hozzáér a lábához, ő románul figyelmeztet: Dudue vai ciorapi, aveti grija. Jaj, kisasszonyka, vigyázzon a harisnyámra, lefut a szem.

Valaki a selyemharisnyáját félti? Ilyen is van? Létezik ilyen világ? Ugyanakkor valahogy mégis teljesen evidens... teljesen evidens, hogy igen, létezik egy ilyen világ is.

Csak képtelen voltam elhinni, hogy én is benne fogok élni.

Szerettem volna beiratkozni az orvosi egyetemre, de újra kezdődtek a lázaim. Uliront szedtem, aranyat adtam érte. Az orvos formalinnal ecsetelt, így próbálta a baktériumokat megölni, de egyre rosszabbul lettem, a lázam emelkedett és a gyulladástól a hasam egyre nőtt.

A békekötés öröme a szovjetek nagy felvonulást rendeznek... a legnagyobb tapsot egy katona kapja, akin a nagy melegben síkesztyű van. Kifordítja a bélés prémes felső részét, az fehéren világít, így érzi előkelőnek. És boldog, és mosolyog, fogalma sincs, miért tapsolják meg.

Itt is történtek szörnyűségek. Óváriék – jól ismert, régi család – szovjet tiszteket láttak vendégül vacsorára. Másnap vagy harmadnap valaki benyitott a lakásba – kilenc halott. A vacsora összes résztvevőjét, a családtago-

kat, a vendégeket, mindegyiket lelőtték. Állítólag erőszakoskodni akartak a nőkkel és a férfiak meg akarták védeni őket. Sosem derül ki, hogy történt.

Uramisten! – a főbelövés egy perc! Gyors, irgalmas halál.

Szerettem volna János után menni, de gyöngé voltam, lázas, hallani sem akartak róla. Nemcsak hashártyagyulladásom volt, hanem mellhártyagyulladásom is, tuberkulotikus. És társfertőzésként – társfertőzésként? – a gonorrhoea.

Anyám, szegény anyám mennyi mindent megtesz értem. Finomakat főz, rakja a prizniceket a hasamra, a mellkasomra. Szépítgeti a szobát, beszélgetni, (») mulattatni próbál – de valahogy nem tudok reagálni rá.

(») Mulattatni próbált, de valahogy nem tudtam reagálni rá.

Egy esős éjjel felébredtem, néztem a bútorokat, olyan ismerősnek tündek, tudtam, hogy az enyéme, kinéztem az ablakon, nem ismertem fel, hogy Kolozsvárt vagyok, hogy otthon vagyok, ültem és tépelődtem, hol is vagyok, hogyan kerültek ide a bútoraim?

Aztán egyszer csak bent találtam magam a Haynal-klinikán. Szembe kellett néznem addigi életemmel, az oroszokkal, azzal, hogy Erdély esetleg Romániához kerül. A Jánosról szerzett értesülések... Miért tette ezt velem?

Ő volt az első férfi...

Soha nem kacérkodtam, senki mást nem szerettem, csak őt, és ő képes volt erre, és utána az oroszok és a háború, a zsidók el-

**hurcolása, a haldokló katonák...
Mindez olyan igazságtalannak
tűnt...**

Igazságtalanság?! Miféle igazságtalanság? Miféle igazság?

Folyamatosan, a saját szövegét:
Minderről nem szóltam, csak gondoltam. Volt egy nővér, Etelka...

Vele még nevetni is tudok. Rakja a prizniceket, segít, amikor csapolnak, átölel és tart, mert a csapolásoknál a vizet lassan kell leengedni, a folyadék eltolta a szívemet középfelé, és a túl gyors változást nem bírnám ki. Átölel és tart, míg négy-öt liternyi víz kiürül belőlem.

Benyit egy parasztasszony. „Azt akarom mondani magának, hogy kérje, helyezték innen el, mert akit ebbe a szobába tesznek, az mind meghal.”

Ez humoros.

„Nem azért hálnak meg az emberek, mert ebbe a szobába teszik őket, hanem azokat teszik ide, akik meghalnak.” Erre rémülten kihátrált.

Elkezdem a kukacgyakorlatokat.

Iszonyú volt arra gondolni, hogy ha eltemetnek, rágnak a férgek. Ettől jobban irtóztam, mint a haláltól. Reggel-délben-este tartottam a féreggyakorlatokat, arra gondoltam intenzíven, hogy rágnak, és ezt meg kell szokni.

Jóval később tudtam meg, hogy a sír mélységében nincsenek férgek.

Ha János visszajön, nem lesz egy rend ruhája se. Azt gondoltam, ha írnék végrendeletet, hogy ezt meg ezt adják el anyámék, és vegyenek neki egy rend ruhát...

Bejön egy pap. „Testvérem, mindig készen kell lennünk arra, hogy meglátogat az Úr, és megközelíthet bennünket halálunk órája.”

Ezt jobban tudom, mint te...

Megsimogatta a vállamat, becsúsztatta a kezét a nyakamhoz, megérintette, majd ment lefelé a mellem irányába. Kevés erőm volt, de felültem...

„Egyedül szeretnék maradni, legyen szíves, hagyjon magamra. Ha azonnal nem megy ki, csöngetek és kivezettetem.”

„A haragvó embert nem szereti az Isten. Boldogok és békességesek a béketűrők.”

Van képe a végén még ezt mondani!

A tébés folyamatot a gonorrhoeás társfertőzés súlyosbította. Mikor már nem tudtak mást kitálalni, röntgenbesugárzásra vittek.

Hordágyon tettek a röntgenkészülék alá, rám állították a sugarat és otthagytak. Eleinte nem védekeztem és nem kérdeztem. A harmadik kezelés után...

A harmadik kezelés után gyanút fogtam: mi ez?!

Mélybesugárzás.

De akkor... de akkor steril leszek? Akkor sosem szülhetek, mert steril leszek!

Azt mondja erre Haynal: „Ezzel a hassal nem lehet szülni.”

A beleegyezésem is kellett volna! Én nem egyeztem bele!

Az Idős Nő hisztérikusan kiabál.

Sosem szülhetek?! Akkor nem akarok élni...

Nem akarok élni!

Örüljek, hogy az életemet meg tudják menteni, gyermek vagyok... „Örüljön, hogy az életét meg tudtuk menteni, nem tudja, hogy mit beszélt!”

Így nem akarok... nem akarok így élni! Hogy sosem szülhetek, nem lehet gyermekem...

Zokog.

Nem engedem a besugárzást, nem engedem, akkor sem, ha meghalok, megtagadom...

„A petefészek-gyulladás minduntalan kiújul, a hashártyagyulladás és a második gonorrhoea után már alig-ha...”

Megtagadtam. Szalicilt sem szedtem, mondtam Etelkának, szépen eltüntettjük...

Az állásával játszik...

Én meg az életemmel!

Újabb átöltözés: ezúttal a fogason lévő utolsó ruhadarabok váltják fel az oda visszakerülő pongyolát. E ruha, ha pontosan nem is mása az Idős Nőn lévőnek, s talán fiatalosabb is annál, jellegében mégis rá emlékeztet; s ha eddig nem, most szembetűnővé válik a két nő közti – megint csak nem külsőségekben, hanem a habitusban megnyilvánuló – hasonlóság.

A főlháborodás, hogy sterillé tettek, valahogy felráz. Élni akarok, gyógyulni...

Nem akarok élni! Nem, nem... Így nem akarok!

A Fiala Nő egészen közel megy hozzá, kiabál:

Folyamatosan, a saját szövegét: ...és élek is! Élsz! Hazaengednek nemsokára... Fiala vagy, előtted az élet!

Nem, gyerek nélkül nem...

Orvos leszel! Tanár, író! Ezer, százezer ember orvosa, tanára! Gyerekekkel fogsz foglalkozni, beteg gyerekekkel meg haldoklókkel, a szenvedéseiket fogod enyhíteni...

Bizonytalanul, már ellenállás nélkül:

Igen...? Nem, nem...

A vízajtó... hogy is volt a vízajtóval?

Hogyan?

Injekciót adnak be, vízajtót... nem jön a nővér... van ott egy ágytál. Kibújok valahogy az ágyból, ráguggolok, elkezdek pisilni...

Nyílik az ajtó, nagyvizit...

Én meg nem tudom abbahagyni.

Nagyon szégyelltem magam...

Nevetnek.

Mégiscsak maradt szégyenérzet az oroszok után.

Mindketten a padra ülnek, egymás mellé. S most megtörténik az első – és egyben az utolsó – testi érintkezés: nem szorosán, de igen meghittén és könnyedén megérintik egymást (átölelhetik egymást, kart karba fűzhetnek, kezét kulcsolhatnak...), s míg a Fiala Nő el nem távozik, így is maradnak. És már nemcsak egymáshoz, hanem a nézőkhöz is intézik szavaikat.

Maradt.

Hazakerülök!

Azért otthon még...

Hazavisznek, de otthon is csapolni kell még, kijön Etelka, megint ő tart, ameddig szívják le a vizet.

Elmúlik a nyár, kezdek talpra állni, orvosi egyetemre akarok menni...

Azt mondták, ezzel a tönkrement fizikummal nem lehet orvosi mentni, nem fogom bírni. Így kerültem a pszichológiára.

Elhatároztam, hogy még a tanév kezdése előtt megkeresem Jánost.

De nem hagyják, azt mondják, istenkísértés.

Az a nő... aki magához vette a lágerből előkerült fiút...

...aki magához veszi azt a lágerből előkerült fiút, hogy a meghalt fia helyett legyen, akit gondozzon. A fiú beteg volt, cukorbeteg, rá is szolgált az ápolásra.

Ez az asszony meghallotta, hogy nekem valahova fürdőre kéne mennem, csöndbe, pihenni a betegségem után, de nincs rá pénzem...

...és a postaládába bedob egy borítékot, benne kétszázezer lej. Alig ismerem...

Infláció volt, de akkor is óriási összeg. Az, hogy ő, akinek a fia a lágerben halt meg, így tudott adni – egy keresztény nőnek, aki hozzá képest védett volt...

Védett...?

Ebből a pénzből aztán lementem Vízaknára. Pihentem, rendbe jöttem, úgy iratkoztam be az egyetemre.

A harcok elülte után átszököm a határon, hogy Jánost meglátogassam

a fogságban. Majd, hogy kiszabadul, beszöktetem Erdélybe, de menekülnünk kell, megint vissza, magyar állampolgárnak Erdélyben nem adnak munkavállalási engedélyt.

És itt folytatta ugyanazt, elzárta magát tőlem, nók után futott, nem adott haza pénzt, alig szólt hozzám.

Mintha nem volnék.

Egy téli este megyek vele az albéletli szoba felé, ahol lakunk, az egyik ház sarkából vasrúd áll ki. „Látod?, arra akasztom fel magam, ha elhagysz” – mondja.

Elhagytam, mert szerettem, és tudtam, hogy végem van, ha mellette maradok. Az ember odanyújtja a fél karját: vágjátok le, mert ha nem, elüszkösödik az egész testem.

És valóban, ahogy elhagytam, megkönnyebbültem. Jött Miklós... Jánost elfelejtettem, elsüllyedt bennem.

Soha máshoz nem tudott kötődni. Következő feleségével pár hétig élt együtt. Mikor meghalt...

Meghalt...

Utolsó verseit is nekem írta. De késve, hiába. Bennem megszünt, olyan mélyre süllyedt, hogy ezen a halála sem változtatott.

Hova lett a nagy szerelem...?

Mindketten felállnak, búcsúszavak nélküli búcsúzás veszi kezdetét. A Fiatall Nő lassan, néha vissza-visszalépve hátrál.

Az erdészházban egyszer elástunk egy bődön zsírt.

Vastartaléknak.

Soha nem mentem vissza érte. Soha. De később elmeséltem

Miklósnak, ez lett **Bunker** című drámájának az alapgondolata. A nyomjelzőket is ő magyarázta el.

Az erdészháznál... mikor megjöttek az oroszok, azok a furcsa, színes lövedékek...

Ötvenhat november negyedikén hajnalban, mikor látta az ablakból ezeket a színes lövedékeket, azt mondta: most jön a szovjet támadás, ezek nyomjelzők. És valóban, megindult a támadás.

A pince, ahol Mamikával heteken át egy kemény ajtón...

A pince fölött ma egy vegyeskereskedés áll, ott is jártunk Miklóssal.

Egy asszony, aki megismert... odajött hozzánk, beszélgetni kezdtünk; láttam, nagyon akar valamit mondani, csak Miklós miatt nem meri. Végül mikor akadt egy perc, azt mondta: ha maga nem írja meg a könyvét, akkor még ma is lesütött szemmel járok az utcán.

Kerestem Anna nénit is, de már...

Aki befogadott?

Azt mondta valakinek, aki éppen ott volt: „Mária kopogtat, Szűz Mária.” Ha nem fogad be, akkor Máriát küldi el. Így kerültem Anna nénihez.

Ebből semmit sem sejtettem.

Éjszaka néha még felébredek, tapintom a falat és tűnődöm, hol is vagyok? Kolozsvárt? Pesten?

A fákat mind kivágták a régi temetőből... a Szamos-parti víkendházak is...

Menekülök, szaladnak utánam az oroszok – ezt álmodom néha. Mintha

ólomból lennének a lábaim. Egy lombos, nagy fa, fölkapaszodom rá. De már ott vannak a nyomomban, látom az arcukat, hallok a lihegésüket, egy súly akad a kezembe, az orosz főnyúl a karjával, én fejbe akarom vágni...

Még mindig?

Még mindig. De már egyre ritkábban. El fog múlni.

Nem fog elmúlni, de mindegy. Ki lehet bírni.

Eszébe ötlük valami, tétovázik, elmondja-e, de aztán úgy dönt: elmondja.

Mikor mentek ki a szovjet csapatok... már végleg... Miklóssal a Délinél jártunk... állt ott egy vagon sor. Egy kiskatona, egyedül; nem tudja, hova szálljon, melyik vagonba, nem tudja, mit kezdjen magával, mit az életével...

Az elveszettség, a rémület... Viszik haza, elkülönítik, talán évekre... Mi vár rá? Mi volt itt vele? Miért kellett idejönnie? Miért gyűlölik itt őket? Miért örülnek, hogy elmennek?

Egy zacskó finom cukorka volt a kezemben, csokoládébombák töltve – hm, bombák, de csokoládéból... Mondom Miklós

nak, megkínálom. Odamegyek hozzá, tartom a zacskót, tessék, vegyél. Ahogy ők is kínáltak engem.

Rám néz... int a fejével... nem. Nem meri elvenni.

Elmész?

Igen, megyek. De ha hívsz... bármikor...

Elmegy, eltűnik.

Elhagytam, mert szerettem, s tudtam...

Már nem merek elhagyni senkit.

Közben felnyitja a láda fedelét, lassan összeszedi a földre leszórt, valamint a fogason lévő ruhákat, megszemléli, majd egyenként, óvatosan behelyezi őket. Lecsukja a láda tetejét, megbizonyosodik, hogy jól be van-e zárva.

A bejövetelekor elfoglalt kényelmes pozícióba helyezkedik.

De hiába... elhagynak őket, Mamikám, Apám, Anyám... Miklós is

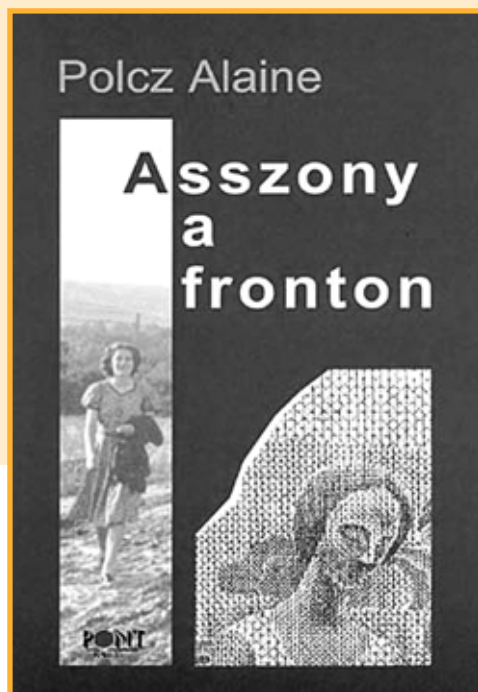
elment... barátaim hosszú sora lépett át a másik dimenzióba.

Ő is – oldalirányban – kifelé indul. Megáll, szembefordul.

Most, ahogy visszanézek, úgy látom házasságomat... háborús házasságomat, mint egy magánfreskót...

...a világtörténelem falára festett magánfreskót.

Rövid ideig vár, aztán kimegy.

A könyv, mint alkotás, befejezettnek tűnt. Drámai – de az, hogy alkalmas lenne színpadi feldolgozásra? Bevallom – ebben erősen kételkedtem. De Baranyai László szinte „felháborítóan” egyszerű megoldást talált ki. Két szereplőre, két hangra, két lélekre, két összenőtt, egymás nélkül nem létező, mégis eltérően gondolkodó személyiségre bontotta a történetet. Illetve – csak az egyikük gondolkodik, a szó köznapi értelmében. A másik csak próbálja megérteni a borzalmakat; sőt, talán próbálja meg sem érteni, fel sem fogni azt, hogy ez – vele történik. Nem hárít, nem menekül, nem vádol –

hiszen már az első pillanatban elpusztult benne mindaz, ami képessé tehetné erre. Emberként, emberi reakciókkal nem lehet élni embertelen körülmények között; legfeljebb túlélni. Azok nélkül... Ez a dráma két emberrel történt. Az egyikük majd évtizedekkel később, iszonyú belső erőfeszítések árán elmondja, szenttelen tárgyilagossággal, az emberi közösségek állait hordává válásának krónikáját; a másikuk azonban már régen belehalt abba.

*Tamási Orosz János:
Felszabadult vádirat
a gyásztalanok tisztaságáért*

Napkút Kiadó Kft.
1014 Budapest, Szentháromság tér 6.
Telefon/fax: (1) 225-3474
E-mail: napkut@t-online.hu
Honlap: www.napkut.hu

Felelős szerkesztő: Szondi György
Szöveggondozás: Kovács Ildikó
Szerkesztő: Bognár Antal
Tördelőszerkesztő: Szondi Bence